

ΝΕΑ ΕΣΤΙΑ

ΠΑΝΕΠΙΣΤΗΜΙΟ ΙΩ
ΤΟΜΕΑΣ ΦΙΛΟΣΟΦ
ΕΡΓΑΣΤΗΡΙΟ ΕΡΕΥΝΩΝ ΝΕΟΕΛΛΗΝ
ΔΙΕΥΘΥΝΤΗΣ ΚΑΘΗΓΗΤΗΣ ΚΩΝΣΤΑ

Ιδρυτής: ΓΡΗΓΟΡΙΟΣ ΞΕΝΟΠΟΥΛΟΣ

Διευθύντης: ΠΕΤΡΟΣ ΧΑΡΗΣ

ΤΟΜΟΣ ΤΕΣΣΑΡΑΚΟΣΤΟΣ ΕΚΤΟΣ

ΙΟΥΛΙΟΣ - ΔΕΚΕΜΒΡΙΟΣ

1949

ΙΩΑΝΝΗΣ Δ. ΚΟΛΛΑΡΟΣ & Σ^{ΙΑ} Α.Ε.
ΒΙΒΛΙΟΠΩΛΕΙΟΝ ΤΗΣ "ΕΣΤΙΑΣ",
38 - ΟΔΟΣ ΤΣΩΡΤΣΙΑ - 38
ΑΘΗΝΑΙ

ΙΩΑΝΝΙΝΑ 2008

ΠΕΡΙ ΝΕΑΣ ΠΟΙΗΣΕΩΣ

Η ΑΝΑΖΗΤΗΣΗ ΤΗΣ ΜΟΡΦΗΣ

Θηρίο άτιθάσσευτο ή μορφή ύπήρξε πάντοτε ένα κίνητρο έπαναστάσεων στην Τέχνη. Ύπήρξε ένας δαίμονας άρνήσεων και καταστροφής. Καταλυτής της παράδοσης και συχνά καταλυτής του δεσμού, του άδιάλυτου δεσμού που την ένώνει—πρέπει να την ένώνει—μέ το περιεχόμενο, ή μορφή, πάμπολλες φορές, έγινε ή αίτία μιας τολμηρής παρέκκλισης από την κοίτη που διέγραφε στο πνεύμα ή λογική διαδρομή της Ίδέας. Και μέ διαδρομή της Ίδέας ύπονω την ιστορική εξέλικτική διαμόρφωση της κοινωνικής φιλοσοφίας που άγκαλιάζει το σύνολο των κοινωνικών σχέσεων στις ποικίλες τους έκδηλώσεις και γίνεται το ύπόβαθρο της αισθητικής οίκοδομής. Η παρέκκλιση είναι το μεθυσμένο καράβι της δημιουργίας. Από την κρίσιμη στιγμή—στιγμή άληθινά δραματική για τη συναισθηματική ίσορροπία του ανθρώπου—που το ιδεολογικό του άπόθεμα, (αυτό που τον ένώνει μέ το σύνολο ή μ' ένα τμήμα του συνόλου), άποδεικνύεται άνίκανο να βοηθήσει και να πραγματοποιήσει την ένότητα της άτομικής ψυχής μέ την ψυχή του πλήθους, το μεθυσμένο καράβι της μορφής άρμενίζει για τη μεγάλη του περιπέτεια. Η δυσπιστία προς την Ίδέα, προτου όδηγήσει προς την άρνηση της Ίδέας—όποτε έχουμε το προσωρινό τέρμα μιας συνεπούς άρνητικής πορείας και μια σταθερή και πειστική ιδεολογία—γνωρίζει το διάστημα της ταλάντευσης και της έσωτερικής δοκιμασίας. (Σε τούτα τα διαστήματα όπου τα συνήθη μέσα της αναλυτικής, δηλαδή της λογικής, έπαλήθευσης φανερώνονται άτελεσφόρητα γιατί τα πανιά του καραβιού φουσκώνουν από άνέμους παράξενους, χωρεί πολλές φορές το διαζύγιο της μορφής από το περιεχόμενο, χωρεί ή μανιέρα και ή άλλοκοτιά, χωρεί ή μεγάλη νοθεία της Τέχνης). Ο πνευματικός άνθρωπος που δέν τον βαραίνεν καθήκοντα κοινωνιολόγου, ό ποιητής, άφου αυτού ή περίπτωση μας ένδιαφέρει, ό,τι κυρίως έπιζητεί είναι αύτη ή μυστική, δηλαδή ή έξωλογική, ένότητά του μέ τον έξωτερικό κόσμο, ή συγχώνευση του ύποκειμένου μέ το άντικείμενο, ή κατάρριψη του διαφράγματος άνάμεσα στο ύπαρκτο και το άνύπαρκτο, στο αισθητό και το άσύλληπτο και ή άποκαλυπτική γνώση του έαυτου του στην άδιαίρετη και άτεμάχιστη και άνεξέλεγκτη από τη λογική άνάλυση όλότητά του. Αυτή ή όλότητα, το άρτιο ή το πιστευόμενο άρτιο τούτο μέγε-

θος δέν περιέχει μονάχα το έγώ· περιέχει και τις σχέσεις του έγώ μέ τον έξω κόσμο σε μια σφαίρα νοητή ή άπλως φανταστική, όνειρώδη ή ύποσυνείδητη. Είναι μια διάχυση και μια διασπορά και ταυτόχρονα μια ζηλότυπη άυτοσυγκέντρωση κι άναγωγή του έξω κόσμου στον έσω, του άντικειμένου, αισθητού ή ύπονοούμενου, στο ύποκείμενο. Η μυστική τούτη ένότητα άναζητεί άυτόματα την έκφρασή της, τη μορφή.

Αυτή άκριβώς ή άναγωγή του έξω κόσμου στον έσω άποτελεί την ούσιώδη ποιητική λειτουργία—και ύπονω τη λέξη: ποιητική μέ την άρχέγονη σημασία της: του ποιείν. Ίσως θα πρέπει να διακρίνουμε τις έννοιες του ποιείν και του δημιουργείν. Όρθά παρατηρήθηκε πως ό ποιητής ούσιαστικά δέν δημιουργεί, άπλως μεταπλάθει. Η μετάπλαση μπορεί να είναι ένας μεταμορφισμός του αισθητού κόσμου όπως μπορεί να είναι και άφύπνιση ενός κόσμου μη αισθητού, βυθισμένου στη νάρκη των αισθήσεων, ενός κόσμου που κάποτε την ύπαρξή του την άνασύρουν από τα βάθη του ύποσυνείδητου οι καταστάσεις της ήμειγρήγορης ή του όνειρου. Σε τούτο τον κόσμο που ό ποιητής άποκαλύπτει, είναι ύποχρεωμένος να δώσει μορφή, έκφραση, άρμονία, σχήμα. Γίνεται τότε δημιουργός ύπό την έννοια την καθαρα πλαστική. Χωρίς την παρέμβασή του ό κόσμος που άφύπνίζει θα έμενε χαμένος στο άσύλληπτο της άοριστίας. Δέν δημιουργεί τον κόσμο τούτο—άφου ύπήρχε—άλλά δίνοντάς του μορφή τον προικίζει μέ ύπόσταση αισθητή. Ποιεί, δηλαδή πεζότερα πολύ, κατασκευάζει, μορφοποιεί. Κι ό ποιητής δέν έχει στο έργαστήρι του ούτε όργανα ούτε χρωστήρες ούτε σμιλάρια. Έχει το λόγο, τις λέξεις. Αυτό είναι το ύλικό του, αυτές οι δυνατότητές του, οι λέξεις. Μέ τις λέξεις είναι ύποχρεωμένος να δώσει μορφή στο δραμά του, στην εικόνα που ξυπνάει και τοπιογραφείται μέσα στο όνειρο, στη συγκίνηση που κεντρίζει την αισθηση και παράγει την ιδέα. Η μορφοποίηση είναι κατ' άνάγκην μια ήθελημένη, συνειδητή λειτουργία που προϋποθέτει την άναζήτηση. Η άναζήτηση της μορφής άρχίζει από τη στιγμή που ή μορφή αύτη έχει ήδη σκιαγραφηθή μέσα στο πνεύμα του ποιητή. Και ή

1. Βλ. και André Brincourt; «Satan et la Poésie», σελ. 26 και έξ.

σκιαγραφία τῆς μορφῆς συμπίπτει μὲ τὸ σκίρτημα τῆς ἰδέας ποὺ ἀναδίνεται ἀπὸ τὴν αἴσθηση ἢ ἀπὸ τὸν ὑπαινιγμὸ τῆς γεννώμενης εἰκόνας. Ἔτσι, *μορφή* καὶ *περιεχόμενο* — γιὰ νὰ ξαναγυρίσουμε στὸ παλαιὸ πολὺ-χρηστο σχῆμα — ἐνῶ συμπίπτουν οὐσιαστικά καὶ χρονικά, χωρίζονται ἀπὸ τὴ στιγμή ποὺ ἀρχίζει ἡ τεχνικὴ κατεργασία τοῦ ὑλικοῦ γιὰ τὴν προσέγγιση τῆς ἐκφραστικῆς τοῦ λόγου μὲ τὴν ἐγκυμονοῦμενη μορφή. Ἡ μορφή στὸ στάδιο τῆς ἐγκυμοσύνης, καὶ τὸ περιεχόμενο εἶναι δίδυμο ἔμβρυο. Ἡ μορφή στὸ στάδιο τῆς ἐκφραστικῆς εἶναι τὸ περίβλημα τοῦ περιεχομένου. Στὸ στάδιο τοῦτο τοποθετεῖται ἡ ἀναζήτηση, δηλαδή ἡ μάχη μὲ τὸ λεκτικὸ ὑλικό, ὁ ἀγῶνας γιὰ τὴν τιθάσσευσή του, ἡ δοκιμασία τοῦ εἰδικοῦ βάρους τῶν λέξεων, ἡ τυραννία τῶν δεσμῶν ποὺ ἐπιβάλλει ἡ ἀνάγκη τῆς εὐλάβειας πρὸς τὸ εἶδος τοῦ λόγου ποὺ διεκδικεῖ πάντοτε τὸ διακριτικὸ του γνῶρισμα ἀπὸ τὴν πρόζα. «Ἡ Τέχνη, μᾶς λέει ὁ Ἀντρέ Ζίντ—κ' ἐγὼ θὰ ἔλεγα εἰδικώτερα : ἡ Ποίηση — γεννιέται ἀπὸ τὸν καταναγκασμό, ζεῖ μὲ τὴν πάλῃ καὶ πεθαίνει μὲ τὴν ἐλευθερία». (Ἐδῶ ἡ ἐλευθερία ἄς νοηθῇ μὲ τὴν ἔννοια τῆς ἀσυνδοσίας). Ἡ ἀναζήτηση τῆς μορφῆς εἶναι ἤδη μιὰ *θέληση* γιὰ τὴ μορφή, συνεπῶς μιὰ συνειδητὴ προσπάθεια. Ἀπὸ τὴν ὥρα ποὺ ἡ Νεώτερη Ποίηση ἔχει ἐκδηλώσει τὴ θέληση τούτη ἀποχωρίστηκε ἀποφασιστικά ἀπὸ τὸν ὑπερρεαλισμὸ καὶ μὲ πολλὴν ἴσως θλίψη, ἀλλ' ὄχι μὲ λιγώτερη αὐτοπεποίθηση — γιὰτί τῶρα διέθετε καινούργια ὄπλα γιὰ νὰ περιφρουρήσῃ τὴν ἀγνότητά της ἀπὸ τίς βίαιες περιπτώξεις τῶν ἰδεῶν — ἐπεχείρησε τὴν ἐπιστροφή της στὸν ἰντελλεκτουαλισμὸ ποὺ προσπάθησε μ' ἐπιμονὴ νὰ ὑποτάξῃ στὴν εὐπάθεια τῆ συγκινησιακῆ, δίνοντας τὸ προβάδισμα στὴν αἴσθηση κι ὄχι στὴν ἰδέα. Ἡ αἴσθηση γίνεται στὴ νεώτερη ποίηση ἰδέα, δὲν γίνεται ἡ ἰδέα αἴσθηση.

* *

Ὡστόσο ἡ νέα μορφή εἶναι συντεθειμένη ἀπὸ μαγεῖα καὶ ἰριδίσματα, ἀπὸ ἡμιτόνια καὶ ἀποχρώσεις, ἀπὸ γραμμὲς ποὺ γράφονται σὲ παλμῶδη μεμβράνα ἢ στὴν ἀνατριχίλα τοῦ νεροῦ ποὺ δέχεται τὴν ἀβρότατη θωπεία τῆς φτερούγας τῶν κύκνων. Γιατί ἡ νέα μορφή δὲν πρόκειται νὰ καθηλώσῃ κανένα σχῆμα σὲ στατικὸ περίγραμμα. Σκοπὸς της δὲν εἶναι νὰ περιγράψῃ τὴν ἰδέα ἀλλὰ νὰ ὑποκινήσῃ τὴν ἰδέα μὲ τὴ σύζευξη λέξεων, ρυθμῶν καὶ ἤχων ποὺ συχνὰ κατορθώνουν νὰ καταστήσουν αἰσθητὸ καὶ νοητὸ ὅ,τι μὲ τὴν κανονικὴ λειτουργία τῆς νοήσεως καὶ τοὺς τυπικοὺς εἰρημούς τῆς λογικῆς θὰ ἔμενε ἀσύλληπτο. Ἡ νέα μορφή ἀγωνίζεται δηλαδή νὰ δημιουργήσῃ, μιὰ νέα γνώση ποὺ νὰ ἔχει περισσότερὴ σχέση μὲ τὴν ἀποκαλυπτικότητα τοῦ ὀραματισμοῦ παρά μὲ τὴν ἐμπειρικὴ ἀποδεικτικότητα τῆς νοήσεως. Ἄν κατὰ κανόνα σὲ κάθε λέξη ἀν-

τιστοιχεῖ μιὰ ἰδέα ἢ μιὰ ἔννοια καὶ ἡ λέξη ἀποτελεῖ κατὰ κάποιον τρόπο τὴ βεβαίωση τῆς ἰδέας καὶ τὴν ὀριστικότητά της, οἱ λέξεις, στὴ νεώτερη ποίηση, ὁ συνδυασμὸς καὶ ἡ ὑπαινικτικὴ τους συνάρθρωση, τὸ τονικὸ τους ἄθροισμα, ἀνεξάρτητα ἀπὸ τὸ μουσικὸ ἐξαγόμενο, κατορθώνουν νὰ ἐκφράσουν κάτι ἐντελῶς διαφορετικὸ ἀπὸ τὸ λογικὸ ἄθροισμα τῶν ἀντίστοιχων ἰδεῶν ἢ ἐννοιῶν· ἐκφράζουν μιὰ συγκινησιακὴ κατάσταση ἢ μιὰ διάθεση ψυχικὴ, μιὰ εἰκόνα ἢ μιὰ πείρα ἀπὸ τὸ φυλακισμένον ἄγνωστο. Αὐτὸ τὸ φυλακισμένον ἄγνωστο ποὺ εἶναι ἡ αἰφνίδια ἀνάδυση τῆς κοιμισμένης συνείδησης ἀναζητοῦσε μὲ πάθος ὁ Ρεμπώ, πιστεύοντας πῶς οἱ ἀνέπαφες ἀπὸ τὴν τρέχουσα πείρα ἰδιότητες τοῦ πνεύματος θὰ μπορούσαν ὀραματικά, δαισθητικά, παρανοϊκά, νὰ πραγματοποιήσουν τὴν ἐπαφή τους μὲ τὴν *αὐθαιρετικὴ πραγματικότητα*. Ἐχομε δηλαδή καὶ ἐδῶ μιὰ περιφρόνηση τοῦ αἰσθητοῦ κόσμου. Ἄν ὁ Μαλλαρμέ βρίσκεται στὴ ρίζα τῆς Νεώτερης Ποίησης, ὁ Ρεμπώ πρέπει ν' ἀναζητηθῇ στὸ ὑπέδαφος ἀπ' ὅπου πορίζεται ἡ ρίζα τούτη τοὺς ζωτικώτερους χυμούς της. Γιατί περισσότερο ἀπὸ κάθε ἄλλον ὁ Ρεμπώ ἀναζητήσε ἐκεῖ ὅπου οἱ σύγχρονοί του, κι ἀπὸ τοὺς σύγχρονους τοῦ ὁ Μαλλαρμέ, δὲν ἐπέμειναν νὰ ζητήσουν : ἀπὸ τὸ ὑποσυνείδητο. Ἄν ὁ Μαλλαρμέ μεθοῦσε ἀπὸ τὴ μαγεῖα τῶν λέξεων ποὺ, ἀληθινή ὁ ἴδιος, κατῶρθωνε νὰ τίς γητέψῃ καὶ προσδοκοῦσε ἀπὸ τίς πρωτοδοκίμαστες συναρτήσεις τους τὴν ἀλήθεια ποὺ ἀφύπνιζαν — ἀλήθεια συγκινησιακὴ ποὺ φιλτραρισμένη ἀπὸ τὴν αἴσθηση ἀποστράγγιζε τὴν ἰδέα — καὶ ἀπὸ τὴν ἀλήθεια τούτη δοκίμαζε νὰ φτάσῃ στὴ μυστικὴν ἐνότητα τοῦ ἐγῶ μὲ τὸν ἔξω κόσμον, ὁ Ρεμπώ μεθοῦσε ἀπὸ τὸν ἀφηνιασμὸ τῶν αἰσθήσεων κι ἀπὸ τὴν ἀποκάλυψη τοῦ δεύτερου ἐκείνου κόσμου ποὺ σ' αὐτὸν μέσα ἔνοιωθε τὸν δεύτερον ἐπίσης· ἐαυτὸ του. «Τὸ ἐγὼ μου εἶν' ἓνας ἄλλος» μπόρεσε νὰ πῇ ὅταν, «ἔχοντας ἐξαντλήσει ὅλες τίς μορφές τοῦ ἔρωτα, τοῦ πόνου καὶ τῆς τρέλλας», νόμισε πῶς βρῆκε τὸ δρόμον ποὺ ὡδηγοῦσε στὸ περίφημον ἄγνωστο. Καὶ τὸ ἄγνωστο αὐτὸ δὲν ἦταν πιά ὁ ἐξωτερικὸς κόσμος· ἦταν ὁ ἴδιος ὁ ἑαυτὸς του. «Ἡ πρώτη μελέτη τοῦ ἀνθρώπου ποὺ θέλει νὰ εἶναι ποιητὴς εἶναι ἡ ὀλοκληρωτικὴ αὐτογνωσία», ἔγραφε. Καὶ ἡ αὐτογνωσία εἶναι ὁ ἐκβιασμὸς τοῦ ἐγῶ μέχρι τῶν μυχιῶν, ἡ ἀποκάλυψη τοῦ ἀγνωστοῦ. Σ' αὐτὸ τὸ ἄγνωστο ἔπρεπε νὰ δώσῃ μορφή. Καὶ στὸ σημεῖον ἀκριβῶς τοῦτο ὀρθώνεται τὸ ἴδιο πρόβλημα ποὺ ἀντιμετωπίζει ὁ σύγχρονος λυρισμὸς. Γιατί ὁ Ρεμπώ ἐπιχειρεῖ μὲ τὸ δικό του τρόπο, τὸ μυστικιστικὸ καὶ δαιμονιακόν, τὴν ἴδια *ἐνδοστροφή* ποὺ ἐπιχειρεῖ ὁ νεώτερος ποιητὴς, ὁ λυτρωμένος ἀπὸ τίς προλήψεις τοῦ ψυχικοῦ αὐτοματισμοῦ τοῦ ὑπερρεαλισμοῦ. Εἶναι καὶ οἱ δύο, οἱ ἐνσυνείδητοι ἐξ-

ερευνητὲς τοῦ ὑποσυνειδήτου. Ὁ ποιητὴς τοῦ *Μεθυσμένου Καραβιοῦ*, μὲ τὴν ἐξαλλή παιδικότητα ποὺ ἐγγίζει τὶς περιοχὲς τῆς ἀλλοφροσύνης καὶ τῆς φρεναπάτης, ἀναθέτει στὸν ποιητὴ τὸ καθῆκον τοῦ δραματιστῆ. Καὶ ἡ σκηνὴ τοῦ δράματος εἶναι ἡ φαντασμαγορικὴ τοπιογραφία τοῦ ὄνειρικοῦ κόσμου τοῦ ὑποσυνειδήτου. Πῶς ὁμως ἀντιμετωπίζει τὸ πρόβλημα τῆς ἐκφράσεως ὁ Ρεμπώ; Τὸ ἐρώτημα εἶναι ἐνδιαφέρον γιατί ἐνδιαφέροντα εἶναι καὶ τὰ ἀποτελέσματα τῆς προσπάθειας. Καὶ ἐδῶ πρόκειται γιὰ μιὰν ἀναζήτηση τῆς μορφῆς. Καὶ ἡ ἀναζήτηση, ὅπως ἐλέχθη, προϋποθέτει ταλαιπωρία τοῦ λογικοῦ. Ὁ Ρεμπώ, δηλαδή, ἀπέναντι τοῦ ὄνειρικοῦ καὶ τοῦ παραλογικοῦ κόσμου, ἀπέναντι τοῦ ὑποσυνειδήτου ποὺ κατῶρθωσε ν' ἀφυπνίση, παίρνει τὴν στάση τοῦ λογικοῦ ποιητῆ. Ὁδηγεῖται πρὸς τὴν μορφή ἀπὸ τὴ φροντίδα—ὅπως θὰ ἔλεγε ὁ Βαλερύ—ν' ἀφίση στὸν ἀναγνώστη τὸ λιγώτερο μέρος ποὺ θὰ μπορούσε νὰ γίνη, κι ἀκόμη ν' ἀφίση στὸν ἴδιο τὸν ἑαυτὸ του τὴ λιγώτερη δυνατὴ ἀβεβαιότητα κι αὐθαιρεσία¹. Ὁ ὑπερρεαλιστὴς ἐγκαταλείπεται στὸν ψυχικὸ καὶ στὸν ἐκφραστικὸν αὐτοματισμό. Ὁ Ρεμπώ, ὑπερπραγματιστὴς καὶ αὐτός, ἀγωνίζεται νὰ δαμάση τὸν παραλογισμό καὶ τὸν ἐξωλογισμό μὲ τὴν προπαίδεια τῆς μορφῆς. Ἡ στάση του ἀπέναντι στὴ φύση, στὸν αἰσθητὸ κόσμον, εἶναι μιὰ στάση ἀρνητῆ. Δὲν ἀποδέχεται τὸν λογικὸν εἰρμό ποὺ μονιμοποιεῖ τὰ σχήματα, τὶς εἰκόνες, συντηρεῖ τὴ συνέχεια καὶ συνθέτει τὸν πίνακα τῆς ζωῆς, ἐνόργανης καὶ ἀνόργανης. Ἡ ἀποτύπωση τοῦ θεάματος τοῦ κόσμου στὴν ψυχὴ του εἶναι ἀπλῶς μιὰ νύξη, ἕνας ὑπαινιγμὸς γιὰ τὴ φαντασμαγορία τοῦ ὑπεραισθητοῦ ποὺ θ' ἀγγίξη μὲ τὶς κεραῖες τοῦ πνεύματος στὴν κατάσταση τῆς μέθης τῶν αἰσθήσεων, ὅταν οἱ γνώριμες ἱκανότητες τοῦ νοητικοῦ ξεφεύγουν ἀπὸ τὸν ρυθμισμένο μηχανισμό τῆς σκέψεως καὶ δέχονται τὸν ἠλεκτρισμὸ τοῦ πυρέσσοντος αἰσθησιασμοῦ. Ἄν ὁ ὑπερρεαλισμὸς ζητεῖ ν' ἀπαλλάξη ἀπὸ τὸν ἔλεγχο τῆς συνειδήσεως τὴ λειτουργία τοῦ λογικοῦ καὶ ἡ φιλοδοξία του ἐξαντλεῖται στὴν ἀποτύπωση τῆς παρθενικῆς σκέψεως μὲ τὸν προκλητικὸ καὶ συχνὰ περιφρονητικὸ πρὸς τὶς προϋποθέσεις τῆς τέχνης πρωτογονισμό τῆς, ἡ ποιητικὴ τοῦ Ρεμπώ δὲν ἀποβλέπει σ' αὐτὴ τὴν παρθενικότητα ὅσο στὴν ἀσελγῆ συνουσία τοῦ ἔλλογου στοιχείου μὲ τὸ ἄλογο. Ἡ ἀποχαλίνωση τῶν αἰσθήσεων δὲν ὀδηγεῖ στὸ ἄρρυθμο καὶ τὸ ἀσύδοτο. Ἀντίθετα, ὁ ποιητὴς ἀναζητεῖ ὀλοένα ἀπὸ τὴν ἀταξία τῶν φράσεων, ἀπὸ τὴν ἀντιφυσιολογικὴ σύζευξη τῶν λέξεων νὰ κερδίση μιὰ νέα τάξη, νὰ συγκροτήσῃ μιὰ νέα μορφή ποὺ θὰ εἶναι ἱκανὴ νὰ ὑποβάλλῃ τὴν καινούργιαν ἀλήθειαν του. Ἀρνητῆς τῆς φύσεως, θέλει ν' ἀποκαλύψῃ τὴ δική του ἀ-

1. «Littérature», σελ. 48.

λήθεια, μὲ προφητικὴ, θεοληπτικὴν ἔκσταση, ἀπορρίπτοντας ἀποφασιστικὰ τὸν φυσικὸν λογικὸν εἰρμό τῶν εἰκόνων, τῶν λέξεων, τῶν φράσεων, γιὰ ν' ἀποσυνθέσῃ τὸ σύμπαν στὰ πρωτογενῆ του στοιχεῖα κι ἀπὸ τὸ χάος νὰ πλάσῃ ἕναν κόσμον καινούργιον. «Συνῆθιζα τὸν ἑαυτὸ μου στὴν ἀπλή φρεναπάτη· ἔβλεπα ὀλοκάθαρα ἕνα τζαμί στὴ θέση μιᾶς φάμπρικας, ἕνα σκολεῖο ἀπὸ ταμποῦρλα φτειασμένο ἀπὸ τοὺς ἀγγέλους, ἄμαξες νὰ σκίζουν τοὺς δρόμους τ' οὐρανοῦ, ἕνα σαλόνι στὸ βάθος μιᾶς λίμνης... Ὑστερα ἐξηγοῦσα τὰ μαγικά μου σοφίσματα μὲ τὸ παραμιλητὸ τῶν λέξεων...». Ὑπαινιγμοὶ τῆς πραγματικότητος παρὰ πραγματικὰ τὰ ἀντικείμενα ἢ οἱ ἔννοιες τῶν ἀντικειμένων ποὺ κατορθώνουμε νὰ συλλάβουμε, παρακολουθώντας τὴν ἐκστασιακὴν ποιητικὴν ροή, ἀβέβαια σχήματα ποὺ βρίσκονται σὲ ἀέναη κίνηση καὶ μεταβλητότητα, ρευστὰ μεγέθη ποὺ δανεῖζον τὴν πυκνότητά τους σὲ κάποια νοητὴ μορφή γιὰ νὰ τὴ διεκδικήσουν μόλις ἡ μορφή κινδυνεύσῃ νὰ στερεοποιηθῇ, φευγαλέα ὡς ὑπόσταση, πληθωρικὰ ὅταν ζητήσουμε νὰ τὰ κλείσουμε σὲ περιγραμμένο χῶρον, ἐφήμερα ἀνάγλυφα ποὺ μαλάζονται ἀπὸ τὸν ἄνεμο, «ὑποχωροῦν σ' ἕνα εἶδος ἀσυνάρτητης ἔλξεως»—καθὼς παρατηρεῖ ὁ Marcel Raymond ποὺ πιστεύει πῶς ἡ ποίηση στὸν Ρεμπώ γίνεται ἕνα μέσο ὄχι πλέον ἐκφράσεως ἀλλὰ ἀποκαλύψεως¹. Ἡ ἀνάγκη, γιὰ τὸν Ρεμπώ, νὰ δαμάσῃ τὶς ὑπερφυσικὲς δυνάμεις ποὺ ἐνοιωθε νὰ κλείνει στὸ ὑποσυνειδήτο του—κι ἀπὸ τὴν πλευρὰ τούτη πολλοὶ ὑπερρεαλιστὲς θέλουν νὰ θεωροῦν τὸν ποιητὴ τῶν «Illuminations» ὡς ἕνα ἀπὸ τοὺς γνησιώτερον καὶ καθαρὸσιμους προγόνους των—τὸν ὀδηγεῖ στὸ μέγα ὄνειρον τῆς ποιητικῆς μετάπλασης τοῦ κόσμου. Ποιητικὴ μετάπλαση τοῦ κόσμου σημαίνει, μὲ περισσότερη φραστικὴ μετριοφροσύνη, ποιητικὴ ἀνάπλαση τῆς φύσεως, ποὺ ὑπῆρξε, νομίζω, ὁ κύριος σκοπὸς τῆς Τέχνης πάντοτε, ὅταν τὸ νόημα τῆς τέχνης ἔφτανε σὲ κάποια περιωπή. Τὰ μέσα τοῦ μεταμορφισμοῦ αὐτοῦ δὲν ἐνδιαφέρουν τόσο, ὅσον ἐνδιαφέρει τὸ ἐπίτευγμα. Καὶ τὸ ἐπίτευγμα εἶναι ὁ καρπὸς τῆς ἀναζήτησεως τῆς μορφῆς. Στὴν περίπτωσιν τοῦ Ρεμπώ—(κι ἂν στὴ σειρά τῶν σκέψεων αὐτῶν σταματῶ καὶ θὰ σταματήσω συχνὰ μὲ κάποια ἐπιμονὴ σὲ μερικὸς ποιητὲς ἀνιχνεύοντάς τους ἀνάμεσ' ἀπὸ τὸν παγκόσμιον γεωγραφικὸν χῶρον, ποὺ συμπύκνωσαν στὸ ἄτομό τους μὲ περισσότερη ταλαιπωρία ψυχῆς τὶς ἀγωνίες τοῦ νεώτερου λυρισμοῦ, εἶναι γιὰ τὸν ἦθελα νὰ ἐπισημάνω τὰ ὀρόσημα τῆς ποιητικῆς πορείας καὶ νὰ δέσω τὰ νήματα τῆς διάσπαρτης λυρικῆς παράδοσης σ' ἐνιαῖον μίτον)—στὴν περίπτωσιν τοῦ Ρεμπώ «μπαίνουμε σ' ἕναν κόσμον ποὺ ἀντιμάχεται τοὺς νόμους τῆς ἰσορ-

1. De Baudelaire au Surréalisme, σελ. 40.

ροπίας ἀλλὰ ἀνακύπτει ἀπὸ ἓνα πνεῦμα προικισμένο μὲ καταπληκτικὴ πλαστικότητα καὶ ποῦ φαίνεται λυτρωμένο ἀπὸ τὴ λογικὴ καὶ τὶς «κατηγορίες» τοῦ αἰσθητοῦ. Ἔτσι γινόμαστε μάρτυρες τοῦ θριάμβου τῆς ἀρχῆς ποῦ περιέχεται ἐξυπονοητικὰ στὸ μάθημα τοῦ Μπωντλαίρ: ὅτι δηλαδὴ ὁ καλλιτέχνης, ἀντὶ νὰ μιμείται τὴ φύση, τὴν ἀφομοιώνει καὶ τὴν ἐμψυχώνει μὲ τὸ ἐγὼ του¹. (Στὸ σημεῖο τοῦτο θὰ πρέπει νὰ σημειωθῇ πὼς ἡ παλιὰ ἐρμηνεία τοῦ ἀξιωματοῦ «ars imitatur naturam», — ἡ τέχνη μιμείται τὴ φύση — ἔχει ἀπὸ μακροῦ διευκρινισθῇ. Ἡ τέχνη δὲν μιμείται τὴ φύση ἀναπαράγοντάς τὴν—ἐξηγεῖ σωστὰ ὁ Μαριταίν. Ἡ τέχνη μιμείται τὴ φύση στὴν πράξη ἢ στὴν ἐνέργειά της, ars imitatur naturam in sua operatione. Ὁ τεχνίτης, ὁ ποιητὴς, δὲν ἀντιγράφει τὴ φύση. Τὴ μεταπλάθει—τὴ μεταμορφώνει...

* *

Ἡ ἀνταρσία τοῦ ποιητῆ πρὸς τὸ αἰσθητὸ ἀντικείμενο — τὸν ἐξωτερικὸ κόσμο—καὶ ἡ ἀρνήσή του νὰ δεχτῆ τὶς παραδομένες καὶ λογικὰ συνεπεῖς διαστάσεις του, ἀποτελεῖ οὐσιαστικὰ τὴν αἰτία τῆς φυγῆς του ἀπὸ τὸν ἔξω πρὸς τὸν ἔσω κόσμο. Ἡ ἀρνήση τούτῃ τῆς ἀποδοχῆς τοῦ αἰσθητοῦ κόσμου ἂν εἶναι μιὰ ἀνταρσία εἶναι συνάμα καὶ μιὰ ὑποταγή. Ἀνταρσία κατὰ τοῦ ἀντικειμένου, ὑποταγή στὸ ὑπεραισθητὸ ὑποκείμενο. Ἀνταρσία κατὰ τοῦ ἀντικειμένου ἔχουμε στὴν περίπτωση τοῦ Ρεμπώ—ὅπως ἄλλωστε καὶ τοῦ Μαλλαρμέ. Ἡ ἴδια ἀνταρσία θὰ γίνῃ καὶ ἡ ἀφετηρία τῆς Νεώτερης Ποίησης. Ἡ ἀνταρσία στὸν Ρεμπώ εἶχε τὸν ρομαντικὸ δαιμονισμό τῆς καταστροφῆς. Ἀλλὰ εἶχε συνάμα τὴν ἀσίγαστη καὶ μαζὶ ἑξαλλη δίψα τῆς ἀναδημιουργίας. Οἱ περισσότεροι βιογράφοι του καὶ οἱ ἐγκυρότεροι ἐξηγητὲς του μᾶς μίλησαν γιὰ τὸν σατανισμό του. Καὶ ἀπὸ τὸν Ρεμπώ κυρίως ξεκίνησε ἡ νεώτερη ποίηση τοῦ σατανισμοῦ. Ἀλλὰ ὁ σατανισμὸς εἶναι μιὰ βολικὴ ἐρμηνεία ποῦ ἔχει τὸ προτέρημα ν' ἀπομονώνει τὴν περίπτωση καὶ νὰ τὴν προβάλλει σὰν μιὰ ἰδιοτυπία ποῦ ἀπαλλάσσει ἀπὸ πρόσθετους μόχθους γιὰ τὴ συνάρτησή της μὲ τὴ ροὴ τοῦ πνεύματος τῆς συγκεκριμένης ἐποχῆς καὶ γιὰ τὴν αἰτιολογημένη τοποθέτησή της στὴν ἱστορία τῶν αἰσθητικῶν θεωριῶν. Ὅμως γιὰ τὸν ἄνθρωπο ποῦ θέλει νὰ παρακολουθῆσθῇ μιὰ ψυχικὴ τροχιά τόσο, ἔστω, ξέχωρη ἀπ' ὅλες τὶς ἄλλες, χρέος εἶναι ν' ἀναζητεῖ καὶ ν' ἀναπλάθει τὸ στερέωμα ποῦ αὐλακώθηκε ἀπὸ τὸν πύραυλο καὶ νὰ δαμάζει τὸ φαινομενικὰ ἀτίθασσο καὶ ἀπειθάρχητο, μὲ τὴν προσεκτικὴ ἀναγωγή του στὶς παρακινητικὰ διαθέσεις καὶ στὰ πρακτικὰ ἐπιτεύγματα τοῦ ἴδιου τούτου πνεύματος. «Ὁ σατανισμὸς τοῦ Ρεμπώ—μᾶς βεβαιώνει ὁ κ. André Brincourt—διαδηλώ-

νεται ἀπὸ τὴν ἀρνητικὴ του στάση ἀπέναντι στὴ φύση». Λέγοντας ἐδῶ φύση, ὑπονοοῦμε τὸν ἐξωτερικὸ κόσμο, δηλαδὴ τὸν κόσμο ποῦ βεβαιώνεται κ' ἐπαληθεύεται ἀπὸ τὶς αἰσθήσεις. Καὶ προσθέτει πὼς ἡ ἀρνήση τούτῃ ἐκφράζεται πρῶτα-πρῶτα ἀπὸ μιὰ ποιητικὴ ἠθελημένα ἄτακτη κι ἀνώμαλη, ἀποχαλινωμένη. Ἡ ἀκαταστασία τῶν φράσεων του εἶναι ἓνα μέσο γιὰ νὰ μᾶς βοηθήσῃ νὰ συλλάβουμε μίον ἀλήθεια διαφορετικὴ ἀπὸ τὴν ἀλήθεια τῆς φύσης. Ἡ πραγματικότητα «διαστρέφεται ξεπίτηδες», ἀλλὰ μὲ τὴν παραμόρφωση τούτῃ τῆς Φύσης ὁ Ρεμπώ πραγματώνει τὴν ποίηση.

Αὐτὴ ὁμως ἡ σκόπιμη διαστροφή τῆς πραγματικότητος ἐκφράζει ἤδη μιὰ θέληση, συνειδητὴ, ὑπολογισμένη, λογοκρατημένη. Ἡ παραλογικότητα τοῦ Ρεμπώ εἶναι—ἂν συγχωρεθῇ τὸ ὀξύμωρο—ἑλλογη παραλογικότητα. Καὶ τοῦτο γιὰτὶ ὁ ποιητὴς ἀναζητεῖ μιὰ γνώση ἔξω ἀπὸ τὰ γνώριμα αὐτάκια τῆς σκέψεως. Θέλει, ὅπως ὁ Μπωντλαίρ, ὅπως ὁ Μαλλαρμέ, «νὰ φτάσῃ στὸ ἄγνωστο» εἴτε διὰ τῆς ποιήσεως εἴτε μὲ βοηθὸ τὴν ποίηση. Ἡ ποίηση δηλαδὴ γίνεται ὄργανο μεταφυσικῆς γνώσεως. Τὸ ποιητικὸ δράμα δὲν εἶναι πιά ὑπεραισθητὴ τοπιογραφία, εἶναι—πιστεύεται ὅτι εἶναι—ἀποκαλυπτικὴ πραγματικότητα. Οἱ διεκδικήσεις αὐτὲς ἐξηγοῦν φιλοσοφικὰ τὴν ἀρνητικὴ στάση τοῦ ποιητῆ πρὸς τὴν αἰσθητὴ φυσικὴ ζωὴ καὶ τρέφουν τὸν ἐκθεμελιωτικὸ σατανισμό του σὲ μιὰ περίοδο χρονικὴ ὅπου ἡ ἐπαναστατικότητα τοῦ ρομαντισμοῦ ἔφτανε στὶς ἀκραῖες τῆς συνέπειες γιὰτὶ συνέπιπτε μὲ μιὰ σχετικὴ τελμάτωση τῶν ἐπιστημονικῶν ἀνοζητήσεων καὶ συνεπῶς μ' ἓνα κλίμα δυσπιστίας ἀπέναντι τῶν γνωστικῶν ἱκανοτήτων τῆς Ἐπιστήμης. Ὁ Γουσταῦος Λανσὸν στὴν Ἱστορία τῆς Γαλλικῆς Λογοτεχνίας μᾶς μιλεῖ γι' αὐτὴ τὴ δυσπιστία (malaise τὴν ὀνομάζει ἐκεῖνος) τῶν ψυχῶν. «Κατηγοροῦσαν —γράφει—τὴν ἐπιστήμη ὅτι δὲν εἶχε τηρήσει ὅλες τὶς ὑποσχέσεις της· δὲν εἶχε βέβαια ἀπατήσει τοὺς σοφοὺς, ἀλλὰ δὲν πραγματοποίησε τὶς τολμηρὰς χίμαιρες τοῦ πλήθους ποῦ περίμενε ἀπὸ δαύτην αὐτὸ ποῦ ποτε δὲν καυχῆθηκε πὼς ἦταν ἱκανὴ νὰ τοῦ προσφέρει: τὴν ἀπόλυτη βεβαιότητα καὶ τὴν τέλεια εὐτυχία. Βλέποντάς τὴν νὰ μένει ἀσυνεπὴς πρὸς τὰ ὄνειρα καὶ πρὸς τὶς ἐπιθυμίες, ἄρχισαν δὴ κ' ἐκεῖ νὰ διακηρύσσουν τὴ χρεωκοπία της...» Ὁ Λανσὸν βλέπει σὰν ἄμεση συνέπεια τῆς δυσπιστίας πρὸς τὴν Ἐπιστήμη τὴν ἀφύπνιση τῆς θρησκευτικότητος. «Ἄνθρωποι, γράφει, ποῦ τριάντα χρόνια ἐνωρίτερα θὰ ἦσαν φανατικοὶ ματεριαλιστὲς καὶ ἐμπαθεῖς ἀντιθρησκευτικοὶ τύποι... εἰρωνεύονταν τὴν ἐπιστήμη κ' ἐνοιῶσαν τὶς ψυχὰς τους νὰ λυώνουν στὶς χλιαρὰς πνοὰς ἐνὸς νέου χριστιανισμοῦ». Ὁ

1. Αὐτ. σ. 41 — 42.

1. Στὴ σελ. 1110 τῆς ἐκδ. τοῦ 1909.

Λανσόν ἠθουραφεῖ ἐξαιρετα τὴν πρὸ τοῦ αἰώνα εἰκοσαετία. Ἐκεῖ, στὰ 1880-1890, τοποθετεῖται, ἀπὸ τὴν ἀποψη τῆς ποιητικῆς τοῦ ἀπήχησης, καὶ τὸ φαινόμενο Ρεμπώ. Ὁ Λανσόν τοῦ ἀφιερώνει παρεκβατικά δυὸ γραμμὲς σὲ μιὰ ὑποσημείωση τῆς τόσο πολυσήμαντης Ἱστορίας του¹ ποὺ ἐξαντλεῖ ὀλόκληρο τὸν ΧΙΧ αἰώνα. Τὸν Μαλλαρμέ τὸν χαρακτηρίζει «καλλιτέχνη ἀτελῆ, κατώτερο, ποὺ δὲν κατώρθωσε νὰ ἐκφρασθῆ», ὡστόσο βλέπει στὸν συμβολισμό τὴν ἥρωικότητα τῆς πάλης κατὰ τοῦ ἤδη χρεωκοπημένου νατουραλισμοῦ. Εἶναι μιὰ μεγάλη στιγμή τῆς ἀναζήτησης τῆς μορφῆς, στιγμή ποὺ ἐμελλε νὰ ἀναγεννηθῆ σχεδὸν κάτω ἀπὸ τὶς ἴδιες συνθήκες καὶ περίπου μέσα στὴν ἴδια ψυχικὴ θερμοκρασία πενήντα ὀλόκληρα χρόνια ἀργότερα, γύρω στὰ 1930, ἀφοῦ στὸ μεταξύ τῆς ποιητικῆς ὁδοιοπορίας ἐγνώρισε πολλοὺς ἄλλους ἐνδιάμεσους σταθμούς. Ὅταν, σὲ παράλληλη σειρά σκέψεων, παρατηροῦσα ἄλλοῦ πῶς τὸ σημερινὸ αἰσθητικὸ κλίμα τῆς Ποίησης, ἀν ἀπὸ τὴν ἀποψη τοῦ ἰδεολογικοῦ βάρους ἔχει ὀλοτέλα δική του σύσταση, ὁμοῦς ἀπὸ τὴν πλευρὰ τὴν καθαρὰ μορφικὴ ἔχει κάποια προῖστορία, ὑπονοοῦσα αὐτὴν ἀκριβῶς τὴν ταλαιπωρία τῆς ζητήσεως ποὺ δὲν ἐκφράζει παρὰ τὴν ἐνσυνείδητη θέληση τοῦ τεχνίτη νὰ πραγματώσῃ ὅ,τι τὸ ἰδεολογικὸ δυναμικὸ κίνητρο ἀξιοῦσε, γιὰ νὰ μὴν καταπροδοθῆ ἢ ν' ἀλλοιωθῆ ἀπὸ τὰ πολυμεταχειρισμένα καὶ συνεισπύσθη ἐφθαρμένα σχήματα. Θὰ προσπαθῆσω στὴ συνέχεια τῶν σημειώσεων αὐτῶν νὰ διευκρινίσω τὴν παράλληλη θέση ποὺ κρατοῦν στὴν παγκόσμια κίνηση τοῦ πνεύματος ἢ μορφικὴ ἀγωνία τοῦ 1930 καὶ ἡ ἀγωνία τοῦ 1880. Αὐτὸς ἄλλωστε εἶναι καὶ ὁ λόγος τῶν συχνῶν ἀναδρομῶν στὴν «προῖστορία» τῆς Νέας Ποιήσεως. Ἀλλὰ καὶ γιατί χρειάζεται πάντοτε ἡ παλαιότερη πείρα νὰ μᾶς γίνεται ὁδηγὸς ὅταν στὰ προβλήματα ποὺ ἐκάστοτε ἐμφανίζονται δοκιμάζονται λύσεις ποὺ ἔχουν δώσει στὸ ἀνώτατο ποσοστὸ τὴν ἀποτελεσματικότητά τους. Ν' ἀναφέρω ἀκόμα καὶ τ' ὅτι θὰ πρέπει νὰ προικίσουμε τὴ Νεώτερη Ποίηση μὲ μιὰ παράδοση, ἀφοῦ ἀρνούμενη τοὺς δεσμούς της μὲ τὴν παράδοση τὴν πρόσφατη ἐπιχειρεῖ μόνη τὴν περιπέτεια πρὸς τὸ ἄγνωστο; Ἡ ἀναστημένη ἀδελφὴ τοῦ 1880 θὰ ἦταν ἕνας πολύτιμος σύντροφος γιὰ τὸ ταξίδι τοῦτο ἀπ' ὅπου δὲν φαίνεται νὰ ὑπάρχει ἐπιστροφή.

* * *

Ἄλλ' ἂς συνεχίσουμε μιὰ σκέψη ποὺ θὰ μᾶς ὀδηγήσῃ σὲ κάποιο στερεὸ συμπέρασμα, στερεώτερο ἀπ' ὅσο ἐπιτρέπει ἡ ρομαντικὴ ἀποδοχὴ τοῦ σατανισμοῦ καὶ θὰ φωτίσῃ πλουσιώτερα τὴν ἐμμανῆ ἀναζήτηση τῆς μορφῆς ποὺ ἐξακολουθεῖ νὰ εἶναι τὸ ἀξεδίψαστο πάθος τοῦ νεώτερου λυρισμοῦ:

τὴ σκέψη περὶ τῆς μὴ ἀποδοχῆς τοῦ ἐξωτερικοῦ κόσμου, δηλαδὴ τῆς φυσικῆς τάξεως, τοῦ ὀργανωμένου καὶ λογικὰ ἐπαληθευμένου αἰσθητοῦ κόσμου. Ἡ ἄρνηση τῆς φύσης εἶναι ἄρνηση τῆς ἐπιστήμης, ἄρνηση τῆς θετικῆς γνώσης. Ἡ μεταφυσικὴ ἀγωνία ὀδηγεῖ στὴν ἐνδοστροφή. Ὁ ποιητὴς ἀναζητεῖ μέσα του, ἀπὸ τὶς γνωστικὲς — δηλαδὴ ἀποκαλυπτικὲς — ἱκανότητες τοῦ ἄγνωστου ἑαυτοῦ τοῦ νὰ δημιουργήσῃ τὸν δικό του κόσμο. Καὶ στὸν κόσμο τοῦτο θὰ πρέπει νὰ δώσῃ μορφή. Ὁ ἄγνωστος ἑαυτός του εἶναι ἤδη μιὰ δεύτερη ἄρνηση τῆς φύσης. Καὶ ὁ ποιητὴς δοκιμάζει τὴν πικρότερη ἀπ' ὅλες τὶς ἀρνήσεις: τὴν αὐτοἄρνηση. Ζητεῖ νὰ κερδίσῃ μιὰ νέα συνείδηση. Τὰ ἀνώμαλα ψυχικὰ φαινόμενα, οἱ παθολογικὲς καταστάσεις, οἱ ἐκστασιασμοὶ καὶ οἱ φρεναπάτες, ὅ,τι βρίσκεται στὸ κρᾶσπεδο τῶν αἰσθήσεων καὶ ὅ,τι θὰ μπορούσε νὰ δώσῃ πλούσιο ὕλικὸ στὴ μαγεία καὶ στίς ἀπόκρυφες ἐπιστήμες παίρνει ξαφνικὰ σημασία καὶ ὀλόκληρο τὸ εἶναι μετατίθεται ἀπὸ τὴ σφαῖρα τοῦ αἰσθητοῦ στὴν ἀόριστη περιοχὴ τοῦ ὑπεραισθητοῦ. Ὁ χῶρος τοῦ μυστηρίου καὶ τοῦ ἀσυλληπτοῦ ἀνοίγει πλατῶς γιὰ νὰ δεχτῆ τὸν αὐτοεξόριστο τῆς πραγματικότητας. Εἶναι ἕνα εἶδος θρησκείας ἢ τουλάχιστο θρησκευτικῆς ἔφεσης ποὺ ἔχει τὴν αὐτάρκεια τῆς ἄρνησῆς της καὶ τὴν ἀνικανοποίητη δίψα τῆς αὐτοκατάκτησης. Μυστικοπαθῆς αὐτοσυγκέντρωση (ἐρμητισμὸς) ἢ ἐξαλλῆ ἀνταρσία (σατανισμὸς) εἶναι στὴν ἔσχατη ἀνάληψή τους καταστάσεις ψυχῆς ταυτόσημες. Ἡ ψυχικὴ αὐτὴ ἀναταραχὴ συμπίπτει χρονικὰ μὲ τὴν αἰσθητικὴ χρεωκοπία τοῦ νατουραλισμοῦ, ποὺ εἶναι συνέπεια τῆς γενικώτερης ἔκπτωσης τοῦ ἐπιστημονικοῦ πνεύματος καὶ τῆς δυσπιστίας πρὸς τὴ γνωσιολογικὴ συνεισφορὰ τῶν θετικῶν ἐπιστημῶν. Ἡ ἐκθρόνιση τοῦ νατουραλισμοῦ φαίνεται νὰ ἐπηρέασε περισσότερο τὴν ποίηση παρὰ τὸ μυθιστόρημα. Γιατὶ στὴν πρόζα ὁ τεχνίτης εἶναι ὑποχρεωμένος νὰ προχωρεῖ ἀπὸ τὴν ἰδέα στὴ λέξη, ἀπὸ τὴ νόηση στὴν εἰκόνα. Καὶ ἡ περιγραφικὴ ποὺ προϋποθέτει ἕνα ἀντικείμενο μὲ στερεὸ περίγραμμα, ἀποτελεῖ στοιχεῖο σύμφυτο μὲ τὴν ἀνάπτυξη τῆς ἀρχικῆς ἰδέας. Στὴν ποίηση, τὴ λυτρωμένη ἀπὸ τὴ νοησιαρχικὴ περίπτωξη, ἡ ἰδέα εἶναι συχνὰ παρεπόμενο τῆς λέξεως. «Δὲν εἶναι μὲ ἰδέες ποὺ φτιάχνονται τὰ ποιήματα ἀλλὰ μὲ λέξεις...» θὰ πῆ ὁ Μαλλαρμέ καὶ αὐτὸ θὰ πραγματοποιήσῃ ὁ Ρεμπώ. Ἐνῶ ὁ Βαλερὺ δὲ θὰ διστάσῃ νὰ θυσιάσῃ στὴ λεξιμαγεία — δηλαδὴ στὴ μορφή — τὴν ἴδια του σκέψη. Ἡ τυραννία τῆς μορφῆς τοῦ ἐπιβάλλεται τόσο δεσποτικά ποὺ θὰ παραχωρήσῃ πρόθυμα τὴν ἀρχικὴ του σύλληψη στὴν καινούργια ἰδέα ποὺ θὰ προέλθῃ ἀπὸ τὴ μαγικὴ ὑποβολὴ τῆς μορφῆς. Γι' αὐτὸ ὁ Βαλερὺ, ὁ περισσότερο ἰντελλεκτουαλιστὴς ἀπὸ τοὺς ποιητὲς τοῦ νεώτερου λυρισμοῦ, θὰ φτάσῃ στὴν ὀδυνηρὴ τούτη ὁ-

1. Στὴ σελ. 1129, σημ. 3.

μολογία: «Ὅ,τι γράφουμε δὲν ἀντιστοιχεῖ σὲ καμμιά πραγματικὴ σκέψη. Γιατὶ ὁ «συγγραφέας» λέει πάντοτε περισσότερα ἢ λιγώτερα ἀπὸ κείνο ποὺ σκέπτεται. Ἀφαιρεῖ καὶ προσθέτει στὴ σκέψη του. Εἶναι περισσότερο πλούσιος καὶ λιγώτερο πλούσιος. Περισσότερο ἔκτενης καὶ περισσότερο σύντομος. Περισσότερο σαφῆς καὶ περισσότερο σκοτεινός. Γι' αὐτὸ τὸ λόγο ἐκείνος ποὺ θᾶθελε ν' ἀναπαραστήσῃ ἕναν συγγραφέα μὲ βάση τὸ ἔργο του, κατασκευάζει ἀναγκαστικά ἕνα πρόσωπο φανταστικό»¹. Κάτω ἀπὸ τὸ φῶς τοῦτο ὁ σατανισμὸς τοῦ Ρεμπώ εἶναι ὁ σατανισμὸς τῆς Νεώτερης Ποίησης, ἂν ἀφαιρέσουμε ἀπὸ τὴν ἔννοια τὴ διαβολικότητα τῆς ἀνταρσίας καὶ συγκρατήσουμε μόνον τὴν πεισιμωμένην ἄρνηση τοῦ φυσικῶς ἀποδεκτοῦ. Ἡ ἀνταρσία κατὰ τοῦ ἐξωτερικοῦ κόσμου, δηλαδὴ τῆς λογικῆς διάρθρωσης τοῦ κόσμου τοῦτου ποὺ ἐπέβαλλε καὶ τὴ νατουραλιστικὴ περιγραφή, εἶχε καὶ τότε, γύρω στὰ 1880, τὸν ἀέρα μιᾶς ἀληθινῆς ἐπανάστασης. Ἡ ρήξη μὲ τὸν παρνασισμό φαινόταν ἀμετάκλητη. Καὶ ὅπως ἀποδείχτηκε τέτοια ἦταν ἀληθινά. Ἡ ἀντίδραση κατὰ τῶν στερεῶν, τῶν στατικῶν μορφῶν ποὺ εἶχαν τὴν ψυχρὴ στίλβη τῶν μετᾶλλων, ἡ ἐναντίωση κατὰ τῶν ἀπροσώπων καὶ ἀπαθῶς ἀντικειμενικῶν ἀπεικονίσεων τῆς φυσικῆς ἢ τῆς κοινωνικῆς ζωῆς, ἀκόμη καὶ ἡ ἀπώθηση τοῦ βιογραφικοῦ στοιχείου ποὺ ἔδινε τόση τροφή στίς περίφημες ἐκείνες «ὁμολογίες ψυχῆς» ποὺ δὲν ἦσαν παρὰ συναισθηματικὲς ἐξιστορήσεις, ἡ ἀναζήτηση τῶν φευγαλέων ὑπαινιγμῶν ποὺ δὲν ἦσαν παρὰ ἡ ἐσωτερικὴ ἀντίδραση τοῦ ἀγνωστοῦ ἀκόμη ἐγὼ στίς ποικίλες ἐπαφές του μὲ τὸ αἰέροο γίνεσθαι τῆς ζωῆς, ἀνάδωσαν τὸν χεῖμαρρο τοῦ συμβόλου ποὺ προσπαθοῦσε νὰ γεφυρώσῃ τὴν ἐξωτερικὴ μὲ τὴν ἐσωτερικὴ ζωὴ, νὰ συλλάβῃ τὴν κινητικότητα τοῦ ἐξω κόσμου καὶ νὰ τὴ δαμάσῃ ὑποτάζοντάς τὴν στὸν ὀραματισμό, δηλαδὴ στὴ θολὴ καὶ ἀζήτητη προβολὴ τοῦ ὑποσυνείδητου στ' ἀντικείμενα τῆς ποιητικῆς εὐπάθειας. Ἡ φύση ἐγίνε ψυχικὴ ἱστορία. Οἱ σχέσεις τοῦ ἀτόμου μὲ τὸ περιβάλλον, μὲ τὸ πλῆθος τῶν ἄλλων ἀτόμων, ἐγίνε ἡ βιογραφία τοῦ δευτέρου ἐκείνου ἐγὼ ποὺ ἀπρόσκλητο ἀπὸ τὴ συνείδηση ἀλλὰ καλεσμένο μὲ χίλιες ἄλλες ἐσωτερικὲς φωνές, φωνές δισθέσεως παρὰ λογικῆς ἐρχόταν σιγά-σιγά καὶ ἀνεπίγνωστα, σχεδὸν συνωμοτικά, στὴν ἐπιφάνεια γιὰ νὰ κατακαλύψῃ τὸ ἄλλο καὶ νὰ τὸ παραμερίσῃ ἢ νὰ τὸ ἐκχωρήσῃ στὴν πεζότητα τῆς καθημερινότητος. Ἡ ἐπανάσταση ἐκείνη ποὺ ἐπιχειρήθηκε ἐν ὀνόματι τοῦ συμβόλου, ἦταν ἡ *Μητέρα-Ἐπανάσταση* ὄλων τῶν νεώτερων ἐπαναστάσεων, ὄλων τῶν ἀνταρσιῶν καὶ ὄλων τῶν ἐξάλλων κινημάτων στὴν Τέχνη καὶ μὲ τὸν *ντανταϊσμό* καὶ τὸν *υπερρεαλι-*

σμο ὡς ἐνδιάμεσους παρανοϊκοὺς σταθμούς, ἡ ἐπανάσταση ἐκείνη ὁδοιπόρησε ἴσως τὴν ἐποχὴ τὴν πιὸ σύγχρονη κ' ἐξακολουθεῖ ἀκόμη νὰ τρέφει τὸ νήπιο τῆς Νέας Ποίησης. Ἴσως στὸ σημεῖο τοῦτο νὰ παρασύρει τὸ λόγο καὶ νὰ τὸν ὀγκώνει ἡ βιασιότητα καὶ ὁ θόρυβος τῆς ἀποκηρύξεως τῆς ποιητικῆς παράδοσης τοῦ ρομαντισμοῦ καὶ νὰ μιλοῦμε γιὰ ἐπανάσταση ἐνῶ δὲν πρόκειται παρὰ γιὰ μιὰ λογικὴ, λογικώτατη καὶ ἱστορικὰ ἐπιβεβλημένη *ἐξέλιξη* τῆς ποιητικῆς πορείας. Ὅμως καὶ οἱ ἐπαναστάσεις δὲν εἶναι παρὰ οἱ στιγμὲς τοῦ βρασμοῦ τῆς ἐξέλιξης. Ἐκδηλώνουν στὸ ἄρτιο καὶ στὸ πλήρες ὅ,τι ἔχει ἤδη συντελεσθῆ κατὰ δόσεις καὶ ὅ,τι ἔχει προετοιμαστῆ ἀπὸ τὴν ἀναπόφευκτη ἐπαφὴ καὶ συνεξάρτηση τῶν διαφόρων ἀρθρώσεων τοῦ ἰδεολογικοῦ ἐπιστεγᾶσματος. Καὶ ἡ Νεώτερη Ποίηση, μ' ὄλο τὸν ἀποφασιστικὸ ἀποχωρισμὸ τῆς ἀπὸ τὴν πρόσφατη ποιητικὴ παράδοση, δὲν ἐπεχείρησε κανενὸς εἴδους ἐπανάστασης. Εἶναι ἡ λογικὴ συνέπεια μιᾶς συνεποῦς πορείας ποὺ ἐγνώρισε πολλοὺς μαιάνδρους καὶ λοξοδρομήσε σὲ πάμπολλα μονοπάτια, ἀλλὰ μ' ὄλον τοῦτο ξαναβρῆκε τὸ ἀρχικὸ τῆς στίγμα ποὺ ἔχει δοθῆ ἀπὸ τὸ 1880... Ἡ ἀναζήτηση τῆς μορφῆς ξεκίνησε ἀπὸ τὴ στιγμὴ ποὺ ἐγίνε φανερό πὼς ἡ ποίηση τῆς τελείας μορφῆς ἔχει κερδίσει τὴν παγερὴ ἀθανασία τῶν ἀγαλμάτων. Ὅμως ὁ ποιητὴς ὄλων τῶν τόπων καὶ ὄλων τῶν καιρῶν δὲν ἀντέχει γιὰ πολὺ στὴν περιπλάνηση ἀνάμεσα σὲ μαυσωλεῖα. Ὁ ἀγέρας τους εἶναι ἀνάσα θανάτου. Κάτι περισσότερο: ψυχροῦ θανάτου, καὶ ὅ,τι ζητεῖ ὁ ποιητὴς εἶναι ἡ ἀέναη κίνηση, ἡ διαδοχὴ τῶν φυσικῶν καταστάσεων ποὺ ἀνταποκρίνονται στίς διαθέσεις τῆς ψυχῆς, ἡ ποικιλία τῆς εὐπάθειας, ἡ συγκινησιακὴ πολυμορφία, ἡ ἀδιάλειπτη δοκιμασία τοῦ βαθύτερου ἐγὼ μὲ τὰ πράγματα τοῦ ἐξωτερικοῦ κόσμου, ἡ συνεχὴς μεταξίωση τῶν ἀντικειμενικῶν ἀξιών ποὺ ἂν ἡ νατουραλιστικὴ ἀντίληψη τίς ἐμφανίζει μὲ ὀρισμένη καὶ ἀμετακίνητη πυκνότητα, ἡ ἀντίληψη τῆς νέας ποιητικῆς — ποιητικῆς μὲ πυρῆνα μεταφυσικὸ — τίς προσδέχεται σὰν μεγέθη ρευστά, ὑποκείμενα σὲ διαρκῆ μετασχηματισμὸ καὶ σὲ ἀκατάπαυστο μεταβολισμό. Ἄν θελήσῃ κανεὶς νὰ ἐμβαθύνῃ σὲ τούτη τὴ νέα ποιητικὴ συνείδηση ποὺ ἄρχισε σιγὰ σιγὰ νὰ διαμορφώνεται γύρω στὰ 1880 — (κ' ἔχω ὑπ' ὄψη μου τὴ Γαλλία γιατί ἡ ποιητικὴ παράδοση στὴ Γαλλία, ὅπως ἄλλωστε καὶ στὴ Γερμανία, συνοψίζει τὴν κίνηση τοῦ πνεύματος σὲ παγκόσμια κλίμακα καὶ παρουσιάζει περισσότερον ἔκτυπη τὴν ἀγωνία τῆς μορφῆς, τοῦτο δὲ γιατί ἔχει προσδεχθῆ καὶ ἀφομοιώσει καὶ ἀπηχῆσει τίς ξένες συνεισφορὰς μὲ καταπληκτικὴ δύναμη καὶ προσαρμοστικότητα) — δὲ θὰ δυσκολευτῆ νὰ συναντήσῃ κάποιες προεκτάσεις τοῦ ρομαντικοῦ ρεύματος ποὺ ἔχει διαχυθῆ καὶ ἀπαρροφηθῆ γιὰ κάμποσο διάστημα σὲ ἄγωνα ἐδάφη γιὰ νὰ ἀ-

1. «Littérature» 125-6.

ναπηδήση ξαφνικά μὲ νέαν ἔνταση ἀλλὰ χωρὶς τῆ συγκεντρωτικότητά τῆς ἐπαναστατικῆς του ἀφετηρίας. Ὅ,τι ἐνυπῆρχε στὸν ρομαντισμό, μετὰ τὸν πυρετὸ τῆς πρώτης ὀρμῆς του, στατικό καὶ ἄγονο καὶ συνεπῶς φθαρτὸ διωχετεύθηκε πρὸς τὸν παρνασισμό. Τὸ ἡφαιστειογενὲς συστατικὸ του διεχύνετο σάν καυτερὴ ἀκόμη λάβα ποὺ πύρωνε τοὺς ἐγκεφάλους στὶς δυναμικὲς ἐκείνες ἀνάρχουμένες φύσεις — Μπωντλαίρ, Ρεμπώ — ποὺ ἐμελλαν νὰ γίνουν οἱ πρόδρομοὶ τῆς νέας τροπῆς τοῦ ποιητικοῦ πνεύματος.

Ἡ νέα αὐτὴ τροπὴ σημαδεύει τὴν παρουσία τῆς ὑπὸ τὸ ἔμβλημα μιᾶς ἀρνήσεως — ὅπως ὅλες οἱ ἀνατροπὲς ἢ οἱ μεταβολὲς κοίτης. Μὲ τὸν Μπωντλαίρ ἀρχικὰ διαδηλώνεται ἡ ἐναντίωση στὴ Φύση¹ ποὺ θὰ πάρη κατόπιν στὸν Ρεμπώ τὶς διαστάσεις τῆς ἐξαλλῆς φυγῆς ἀπὸ τὸ αἰσθητὸ πρὸς τὸ ὑπεραισθητὸ. «Ὁ Μπωντλαίρ — μᾶς λέει ὁ κ. André Breton — ἦταν ὁ πρῶτος ποὺ τόλμησε νὰ μισήσῃ τὴ Φύση». Ἴσως νὰ μὴν ἦταν ὁ πρῶτος, γιατί ἡ ἀπομάκρυνση ἀπὸ τὴ φύση προϋποθέτει μιὰ κρίση πνευματικῆ ποὺ ἐκδηλώνεται κατὰ κανόνα μὲ τὴ φυγὴ ἀπὸ τὸν ἐξωτερικὸ κόσμον καὶ τὴν ἐνδοστροφή. Ἡ ἀνίχνευση τοῦ ἐγῶ, ἡ αὐτοταλαιπωρία, ἡ αὐτοτιμωρία, ὑπῆρξε πικρὸ προνόμιον καὶ ἄλλων πρὶν ἀπὸ τὸν Μπωντλαίρ ἢ συγχρόνων μὲ τὸν ποιητὴ τῶν Ἀνθέων τοῦ Κακοῦ. Ἀλλὰ τὸ σημαντικώτερον ποὺ θὰ πρέπει νὰ συγκρατήσῃ τὴν προσοχή μας εἶναι ὁ αἰσθητικὸς ἐκεῖνος μεσσιανισμὸς ποὺ ἀναδίνεται μὲ τὰ τελευταῖα ψυχωραγῆματα τοῦ ρομαντισμοῦ καὶ τὴν ὀλοκληρωτικὴν ἔκπτωση τοῦ νατουραλισμοῦ. Ἡ ἀναζήτηση τοῦ ἀγνώστου στὸν Μπωντλαίρ εἶναι ἤδη μιὰ ἀναζήτηση τῆς μορφῆς ποὺ θ' αὐτοκαταναλωθῇ μὲ περισσὴν αὐτάρκεια. Ὁ αὐτοσκοπὸς στὴν Τέχνη, ἡ Τέχνη γιὰ τὴν Τέχνη, τὸ ποίημα γιὰ τὸ ποίημα, ὅπως θὰ ἔλεγε ὁ γόης διδάσκαλος τοῦ Μπωντλαίρ, ὁ Ἐντγκαρ Ἄλλαν Πόε — the poem per se, the poem which is a poem and nothing more, τὸ ἀξίωμα τοῦτο ποὺ ἐπανέρχεται τῶρα φτερουγίζοντας ἀπὸ τοὺς μυστικὸς κόσμους τοῦ ὄνειρικοῦ χώρου καὶ θωπεύει μὲ τὴν ἐπιμονὴν τῆς Νεώτερης Ποίησης, τὴν καθαρὴν, τὴν ἄδολην ποίηση. ὅπως θέλουν νὰ τὴν ὀνομάζουν, ἄδολην ὅμως καὶ ἀπὸ τοὺς δαιμονισμοὺς καὶ τὶς σατανικότητες τῶν μεγάλων

λων ἀπογοητευμένων τοῦ ρυθμοῦ καὶ τοῦ εἴρου τοῦ ἐξω κόσμου — ἐμφανίζονται στὸν Μπωντλαίρ μὲ τὸν τραγικὸ διχασμὸ ἀνάμεσα στὸ ἐγῶ καὶ στὸ σύμπαν, καὶ τὰ σύνορα ποὺ χωρίζουν τὴν αἴσθησιν τοῦ ὑποκειμενικοῦ ἀπὸ τὴν αἴσθησιν τοῦ ἀντικειμενικοῦ παραμένουν σύνορα ὑψηλά καὶ ἡ διάβασή τους ἀπαιτεῖ φοβερὴ, φοβερῶτατη δοκιμασία ψυχῆς. Ὁ διχασμὸς αὐτὸς τοῦ Μπωντλαίρ ἐγκεῖται στὴν ἀδυναμία — καὶ ἡ ἀδυναμία ἄς λογισθῇ μὲ τὴν ἔννοια τῆς ψυχικῆς ἀντίδρασης — τοῦ ποιητῆ νὰ ταυτίσῃ μὲ τὸ ἐσώτερον ἐγῶ του τὴν ἀντικειμενικὴν παράστασιν τοῦ κόσμου. Ἡ ἀφομοιωτικὴ καὶ συγκεντρωτικὴ δύναμις τοῦ ἐγῶ, ποὺ κατορθώνει νὰ δαμάζει καὶ νὰ ταυτοποιεῖ τὴν ἔννοια τοῦ κόσμου μὲ τὴ συνείδησιν τοῦ εἶναι, γίνεται προνόμιον τῶν μεγάλων ἡσυχαστῶν ποὺ ἀποκτοῦν μέσα στὴν ταύτισιν τούτῃ τῆς ἀτομικῆς ὑπαρξῆς μὲ τὴν ἀντικειμενικὴν, τὴν ὠραίαν αὐτάρκεια καὶ μαζὶ τὴν πλήρωσιν τῆς ἀναζήτησός τους. Ὅμως ἡ ταύτισιν τούτῃ δὲν πραγματοποιεῖται χωρὶς προηγούμενη συνειδητοποίησιν τῶν κρυμμένων καὶ ἀπωθημένων ἢ διαρρευουσῶν δυνατοτήτων τοῦ ὑποσυνειδήτου. Τὴν ἀξιοποίησιν τῶν δυνάμεων αὐτῶν ποὺ θὰ ὀδηγήσουν στὴ συγχώνευσιν τοῦ ἐγῶ μὲ τὴ φύσιν σὲ μιὰν ἔνωση μακάρια, πραγματοποίησε ὁ Ρουσσώ ποὺ μερικοὶ θέλουν νὰ θεωροῦν ὡς τὸν θεωρητικὸν πρόδρομον τῆς Νεώτερης Ποίησης ἀκριβῶς γιατί ἀφύπνισε τὸ μέγα ἐγῶ καὶ τὶς μορφοπλαστικὰς του ἰκανότητες καὶ συνάμα κατέρησε τὴ διάστασιν τοῦ ἐγῶ μὲ τὴ φύσιν. Ἐξουδετέρωσιν τῆς διάστασης αὐτῆς σημαίνει ἀπορρόφωσιν τῆς φύσης ἀπὸ τὸ ἐγῶ καὶ ἀναγωγὴν τῆς ψυχῆς τῆς φενακισμένης ἀπὸ τὰ ἐπιστρώματα τοῦ πολιτισμοῦ στὴ φυσικὴ τῆς κατάστασιν. Εἶναι μιὰ μορφήν προμιμητισμοῦ ποὺ ἡ παρεξήγησίν του στὰ νεώτερα χρόνια καὶ συνάμα ἡ ὑπερφόρτωσίν του μὲ ἀποκαλυπτικὰς ἀξιώσεις ὀδήγησε σὲ ἀληθινὴν ἀποχαλίνωσιν καὶ σὲ μορφικὰς τερατωδίας. Μ' ὅλον τοῦτο τὸ κήρυγμα καὶ ἡ ἐπίδρασιν τοῦ Ρουσσώ ὀδήγησαν σὲ μιὰν ἀνανέωσιν τῆς ποιητικῆς μορφῆς γιατί παραμέρισαν κάπως τὸ φράγμα τῆς στεγνῆς λογικῆς ποὺ ἐμπόδιζε τὴν ἀμεσότητα τῆς συγκινησιακῆς ἐπαφῆς μὲ τὰ πράγματα καὶ τὰ φαινόμενα τοῦ ἐξωτερικοῦ κόσμου. Ἄν ἀναζητήσουμε περισσότερον σὲ τούτῃ τὴν περιοχὴν θὰ καταλήξουμε μοιραῖα στὴν τεχνολογίαν καὶ τεχνολογίαν δὲν εἶναι ἄλλο τι παρὰ ὁ τρόπος ποὺ κάθε φορὰ θὰ δώσῃ μιὰν ἰκανοποιητικὴν ἀπόκρισιν στὸ αἶτημα τῆς μορφῆς. Ἄν δηλαδὴ θελήσουμε νὰ ἴδωμε πῶς ἡ γεφύρωσιν τοῦ ἐγῶ μὲ τὸν ἐξω κόσμον πραγματοποιεῖται μὲ τὸ ὑλικὸ ποὺ διαθέτει ὁ συγγραφέας, θὰ ὑποχρεωθῶμε νὰ μιλήσουμε γιὰ τὶς λέξεις, γιὰ τὸ ὕφος, ἀκόμη καὶ γιὰ τὴ μαγείαν τῶν λέξεων — μ' ὅλο ποὺ ἡ μαγείαν τῶν λέξεων σ' ὅ,τι ἔχει τὸ καθαρῶς ὑπαινικτικὸν καὶ ὄχι τὸ εἰκονογραφικὸν μᾶς εἰσάγει κατ' εὐθείαν στὴν ποιητικὴν τέχνην τοῦ Μπωντλαίρ.

1. Ὁ ἀναγνώστης θὰ ἐννοεῖ πῶς τὰ μελετήματα τοῦτα δὲν διεκδικοῦν κανενὸς εἶδους γραμματολογικὴ λεπτομερειακότητα. Σταματοῦν κάθε τόσο σὲ μερικὰ ὀρόσημα ποὺ ἀναδύονται ἀπὸ τὴν ὑπόγειαν ῥοὴν τοῦ πνεύματος ἐκεῖνου ποὺ ἐκινῶντας ἀπὸ τὸν αἰῶνα τῆς Ἀντι-Μεταρρύθμισις, (ὅταν ἐξεπήδησε ἡ γαητεία τῆς μυστικοπαθοῦς ἐξωλογικότητος), καὶ πρὸνώνοντας ἀπὸ τὴν ἀντίδρασιν τῶν Γερμανῶν μυστικῶν κατὰ τοῦ ψυχροῦ ὀρθολογισμοῦ τῆς Aufklärung, διακλαδίζεται μέσα στὴ διαδρομὴν τῶν ἐτῶν γιὰ νὰ ἀναφανῇ μὲ δεσπόζουσα κυριαρχίαν στὴ νεώτερη ποιητικὴ γῆ. Συνεπῶς οἱ συγγένειες, οἱ συμβολαί, οἱ συντροφικὰς πορεῖες παραμερίζονται ὅταν πρόκειται ἡ προσωπικότης ποὺ δεσπόζει νὰ συγκεντρωθῇ καὶ νὰ ἐξαντλεῖ ὅλες τὶς ἄλλες συνεισφορὰς.

2. Ὁ.π. σελ. 166.

Μίλησα πὶό πάνω γιὰ τὸ διχασμὸ τοῦ Μπωντλαίρ κ' εἶναι μιὰ σκέψη ποὺ θὰ ἤθελα νὰ συνεχίσω γιατί αὐτὴ μ' ἐνδιαφέρει στὸ κεφάλαιο τοῦτο ὅπου γίνεται λόγος γιὰ τὴ μορφή. Καὶ μ' ἐνδιαφέρει ἀκόμη ἡ ὄψη ἐκείνη τοῦ διχασμοῦ ποὺ ἔχει ἄμεση σχέση μὲ τὴν ἔκφραση. Ὁ διχασμὸς ἀνάμεσα στὸν (ιδεαλισμὸ) (σπειροναλισμὸ) μᾶλλον) καὶ στὸν αἰσθησιασμὸ, συνέπεια τοῦ χριστιανικοῦ δαιμονισμοῦ τοῦ ποιητῆ¹—(πόσο ἡ σύζευξη τῶν λέξεων θὰ φαίνεται ὀξύμωρη ἀλλὰ καὶ πόσο εὐκόλα θὰ τὴ δικαιολογήσουν ὅσοι ἔχουν εἰσχωρήσει στὴ βαθύτερη ψυχολογία αὐτοῦ τοῦ αὐτοτιμωρούμενου ἀμαρτωλοῦ—εἶχε ἀναπόφευκτα τὴν ἀπῆχυσή του στὴ μορφή. Ἡ ἀγωνία τοῦ Μπωντλαίρ γιὰ τὴ γεφύρωση τοῦ διχασμοῦ τοποθετεῖται στὸ χῶρο ποὺ μένει προσιτὸς μονάχα γιὰ τοὺς δραπέτες τῆς πραγματικῆς ζωῆς. Ἐκεῖ ἀναζητεῖ τὸν ὑμέναιο τοῦ φθαρτοῦ μὲ τὸ ἀφθαρτο, τῆς ὕλης μὲ τὸ πνεῦμα, τῆς αἴσθησης μὲ τὴ νόηση—«τῆς φρίκης τῆς ζωῆς μὲ τὴν ἔκσταση ζωῆς». Ἡ ἀπόδραση τοῦ Μπωντλαίρ δὲν ἔχει τίποτα τὸ κοινὸ μὲ τὴν ἀπόδραση τοῦ Ρεμπώ καὶ κατόπιν μὲ τὴν δραπέτευση τοῦ Μαλλαρμέ ἐκτὸς ἀπὸ αὐτὸ τοῦτο τὸ γεγονὸς τῆς φυγῆς. Ὁ Μπωντλαίρ *φεύγει* κι ὡστόσο μένει. Γι' αὐτὸν ἀκριβῶς τὸ λόγο στὴν ποίηση τοῦ Μπωντλαίρ ἡ διάσταση τοῦ συνειδητοῦ μὲ τὸ ἀσυνείδητο, τοῦ φυσικοῦ μὲ τὸ πνευματικὸ, τοῦ λογικοῦ μὲ τὸ ἐξωλογικὸ δὲν εἶναι σὲ καμμιά στιγμὴ πλήρης. Παραδεχόμενος ὅτι ἡ Ποίηση δὲν ἔχει ἄλλην ἀλήθεια ἔξω ἀπὸ τὴ δική της, ἐκήρυσσε ἤδη τὸν αὐτοσκοπὸ τῆς Τέχνης καὶ συνάμα τὴν ἔκπτωση τῆς φυσικῆς (καὶ τῆς ἐπιστημονικῆς) ἀλήθειας. «Γι' αὐτὸν—λέει ὁ κ. Α. Brincourt ποὺ μοῦ δόθηκε συχνὰ ἡ εὐκαιρία ν' ἀναφέρω στὸ κεφάλαιο τοῦτο γιατί θέλοντας νὰ στηρίξη τὴ δική του θεωρία περὶ τοῦ ρόλου τοῦ σατανισμοῦ στὴν Τέχνη φτάνει συχνὰ σὲ εἰσοδικτικὲς παρατηρήσεις—«γιὰ τὸν Μπωντλαίρ ἡ Τέχνη ἀρχίζει μὲ τὸ ψέμμα»¹. Θὰ ἤμποροῦσε νὰ πῆ, ἀποφεύγοντας τὴ λέξη ποὺ ὀδηγεῖ σὲ παρερμηνείες, πὼς ἡ Ποίηση γιὰ τὸν Μπωντλαίρ ἀρχίζει ἀπὸ ἐκεῖ ὅπου τελειώνει ἡ προβολὴ τῆς φυσικῆς ἀλήθειας κι ἀρχίζουν οἱ ἀνερευνήτοι χῶροι τοῦ ὑποσυνειδήτου. Καὶ ὑποσυνειδήτο εἶναι ἀκόμη γιὰ τὸν Μπων-

1. Πρβ. τοῦ Α. Brincourt: «Ὁ Μπωντλαίρ δὲν ἦταν μονάχα μυστικιστὴς ἀλλὰ καὶ βαθύτατα χριστιανός» (δ. π. σ. 164). Ὅσον ἀφορᾷ τὸ δαιμονισμὸ τοῦ Μπωντλαίρ ὁ ἴδιος μελετητὴς γράφει παρακάτω μὲ πολλὴν εὐστοχία: «Πιστεύει στὸ διάβολο ὡς ἀληθινὸς χριστιανός. Ὁ ἄγγελος αὐτὸς ἤξερε νὰ θυμᾶται τὴν ἔκπτωσή του. Τὰ προβλήματα τοῦ καλοῦ καὶ τοῦ κακοῦ τ' ἀντιμετωπίζει ὡς τέλειος δοθόδοξος καὶ νοιώθει στὴν ἴδια τὴ σάρκα τῆς καρδιάς του τὸ σημάδι τοῦ προπατορικοῦ ἀμαρτήματος. Θέλει νὰ ζήσει τὴν κόλασή του στὴ γῆ καὶ νὰ καταστήσῃ τὸν ἑαυτὸ του θῦμα τῆς... Ἄν ὁ Ρεμπώ ἐπαναστατεῖ κατὰ τοῦ προπατορικοῦ ἀμαρτήματος, ὁ Μπωντλαίρ τὸ ἀποδέχεται καὶ ὑποφέρει δημιουργώντας μὲ τὰ ποιητικὰ του χέρια τὸ πανταχοῦ παρὸν φάντασμα τοῦ Σατανᾶ...»

τλαίρ τὸ *βαθύτερο ἐγώ*, ἡ σκοτεινὴ περιοχὴ τῆς ψυχῆς ποὺ βρίσκεται ἔξω ἀπὸ τὴν ἄμεση αἴσθηση κι ἀναδύεται μὲ τὴν τεράστια κι ἀφυπνίζουσα δύναμη τῆς δημιουργικῆς καὶ κοσμοπλαστικῆς φαντασίας. Αὐτὸ τὸ *βαθύτερο ἐγώ* ὁ Μπωντλαίρ ἐπιχειρεῖ νὰ τὸ προσεγγίσῃ μὲ τὶς δυνατότητες τῆς νοήσεως. Ἀγωνίζεται νὰ διαφύγῃ ἀπὸ τὴν ψυχρὴ ἀρπάγη τῆς λογικῆς καὶ βρίσκει τὴν ἀτμόσφαιρα τῆς φυγῆς του στὶς μυστικὲς ἐκείνες συναρτήσεις τοῦ *εἶναι* καὶ τοῦ *μὴ εἶναι* ποὺ πληθαίνουν τὸν ὀραματισμὸ καὶ προικίζουν τὴν ἔμπνευση μὲ τὸ σφρίγος γιὰ τὸ ἐπικίνδυνο ἀλλὰ καὶ τόσο γοητευτικὸ ἄλμα στὸ ὑπεραισθητό. Μ' ὅλον τοῦτο στὴν ποίηση τοῦ Μπωντλαίρ δὲν ὑπάρχει καμμιά, οὔτε ἡ ἐλάχιστη, παραχώρηση στὸ τυχαῖο. Τὸ τυχαῖο κατακτάται, δαμάζεται καὶ ὑποτάσσεται στὴ μορφή. Ἡ μορφή εἶναι ἀθλημα τῆς νοήσεως. Εἶναι δεινὴ δοκιμασία τῆς εὐαισθησίας στὶς συναρτήσεις τῶν ἤχων, στὴ σύζευξη τοῦ εἰκονογραφικοῦ περιεχομένου τῶν λέξεων μὲ τὴ μαγεία τῶν λέξεων. Ἄν ὁ Ρεμπώ ἐπρόφερε πρῶτος τὴ λέξη *ἀλχημεία*, τὴν ἀλχημεία τούτη τὴν πραγματοποίησε πρὶν ὁ Μπωντλαίρ γιὰ νὰ τὴν ὀδηγήσῃ—ὅπως εἶδαμε ἄλλοῦ—σὲ μυστικὴ θρησκεία ὁ Μαλλαρμέ. Ὁ Βαλερύ θεωροῦσε ὅτι ἡ ποίηση τοῦ Μπωντλαίρ εἶναι κυρίως ὑπολογισμὸς καὶ προμελέτη—ὑπολογισμένη προσπάθεια γιὰ ἕναν ἠθελημένο διαχωρισμὸ ἀπὸ τὸ ποιητικὸ ἰδεῶδες τοῦ Οὐγκώ καὶ τοῦ Λαμαρτίνου. Καὶ ὁ Βαλερύ, στοὺς γνωστοὺς ἐνθουσιασμοὺς του γιὰ τὴν καθαρὴ ποίηση ποὺ τοὺς μετρίαζε πάντοτε ἡ αὐστηρὴ του λογοκρατία, φαίνεται νὰ κατηγορεῖ τὴ νοησιαρχικὴ τούτη δεσποτεία στὸν Μπωντλαίρ. Τὸ πρόβλημα ἀπὸ τὴ σκοπιὰ τῆς σημερινῆς ἠθικῆς θερμοκρασίας τῆς Νεώτερης Ποίησης δὲν ἔχει τόση σημασία ὅσην εἶχε στὴν ἐποχὴ τοῦ ὑπερρεαλιστικοῦ πυρετοῦ, ὅταν ὁ αὐτοματισμὸς, ψυχικὸς καὶ λεκτικὸς, ἤθελε νὰ παραμερίσῃ κάθε συνέργεια τῆς λογικῆς στὴν ποιητικὴν ἔκφραση. Σήμερα ὁμως, ὅταν ἡ συνέργεια αὐτὴ ἐπιζητεῖται γιὰ νὰ δοθῇ σχῆμα καὶ μορφή στοὺς ὑπαινιγμοὺς τοῦ ὑποσυνειδήτου¹, ὁ ὑπολογισμὸς τοῦ Μπωντλαίρ δὲν μπορεῖ νὰ ἔχει ἄλλην ἔννοια παρὰ τὴν ἴδια αὐτὴν ἀναζήτηση τῆς μορφῆς ποὺ θὰ ἀναδυθῇ μὲ νέαν ἔνταση στὸ ὄνειρικό κλίμα τῆς Νεώτερης Ποίησης.

Ἄλλὰ τὸ κεφάλαιο διεκδικεῖ τὴ συνέχεια.

ΑΙΜ. ΧΟΥΡΜΟΥΖΙΟΣ

1. Ὁ. π. σελ. 166.

1. Κι ἂς μὴ λησμονεῖται πὼς ὁ αὐτοματισμὸς αὐτὸς τοῦ ὑπερρεαλισμοῦ δὲν εἶχε σπουδαιότερη φιλοδοξία ἀπὸ τὴν ἀποδέσμευση τῆς παραθεωρικῆς σκέψεως. Περίεργη ἀληθινὰ ἀναγωγή ἀπὸ τὸ ἀλόγο στὸ ἔλλογο. Τοῦτο, ὡς παρεμπόπτουσα παρατήρηση, γιατί τὸ πρόβλημα τοῦ ὑπερρεαλισμοῦ θὰ μᾶς ἀπασχολήσῃ στὸ οἰκτεῖο μέρος τῆς σειράς αὐτῆς τῶν σκέψεων.